

КНИГАТА И МЕДИЯТА (ПРАКТИКИ НА ЧЕТЕНЕТО)

Проф. дфн Калина Лукова, БСУ

THE BOOK AND THE MEDIA /reading practices/

Kalina Lukova

Abstract: *The article is reviewing the evolution of reading practices dominated by the multimedia technologies in the post-Gutenberg epoch: “consistent” reading, “planned” reading – abstract, associative reading, “best of” reading. The problem is placed in the debatable research field book – media.*

Key words: *book, media, printing, hypertext, reading practices.*

Съвременната хуманитаристика е конфликтно поле, доминирано от присъствието на алтернативни двойки: класически хуманитарни символи и постмодернистичните им трансформации в глобалното мултимедийно общество. „Постгутенберговото” състояние се интерпретира чрез напрегнати съполагания между: библиотека - Интернет; печатна книга – електронна книга; текст – хипертекст; книга – медия и т.н.

Основен дебат в съвременната хуманитаристика е дебатът за книгата и медията в съпоставителната им перспектива и в контекста на трансформационните процеси, предизвикани от технологичните иновации. Изследователската парадигма на интересуващата ни двойка книга – медия включва множество проблеми, които се дискутират сега: книгата като първата медия; медийната природа на книгата (медиаспецифика на книгата); археология на медиите; предефиниране на книгата и медията в съвременната „безкнижна” цивилизация; портретът на книгата в Интернет; дигиталните промени в практиките на четене и писане, дебатът за книжното тяло.

От дискуссионното изследователско поле книга–медия избираме проблема за еволюцията на практиките на четенето, тъй като той е пряко свързан с темата на конференцията за съвременните предизвикателства пред образованието в условията на криза.

Новите дигитални носители на словото предопределят промените в четенето, но традиционните носители (книгата, печатът) съществуват и се борят за своята територия: днес се публикуват повече заглавия на книги от преди, макар че броят на купувачите намалява, а печатът тематично се разширява. Разнообразието от текстови носители (книгата, печатът, компютърният екран) създават свръхизбор, който надхвърля традиционните умения на читателите – те трябва да са виртуози по четене и ориентиране в текстовете, за да овладеят огромните възможности, които им се представят.

Известният специалист по културните практики Жан-Франсоа Барбие-Буве предлага интересна съпоставка между текстовите носители с оглед на четенето. Според него екранът не допуска това, което е присъщо на книгата или на двойната страница на вестника и книгата, и в което е тяхната игра – синоптичната визия, осигуряваща едновременното присъствие и взаимодействие на изложените пред очите текстове, без

прочитът на единия да заличава другия. Хипертекстовото сърфиране наподобява високо-технологичен свитък (древният свитък се развива постепенно с четенето и неговите завити краища крият текста отгоре и отдолу на четения пасаж), защото читателят се разхожда от текст на текст, а като компас използва сведената до термин тема.

Буве обръща внимание на разликата между оперативния и епистемологичния ефект. При дигиталното четене смисловото единство не е вече контекстът, т.е. книгата, статията, авторът, а текстът, приеман като подходящ фрагмент, разглеждан в самия себе си, който се разиграва с други фрагменти, за да образува един метатекст без автор и без издател.

„В книгата или вестника аз владея това, което чета, понеже знам дали заслужава доверие, знам и социалното, и интелектуалното място на пусналия го в обращение (автор, издател, издание и т.н.)... В случая с Интернет влизам направо в едно съдържание, откъснато от всякакъв определител, дори пусналият го в обращение не може да бъде идентифициран.” [1].

В този смисъл се търси връзката между спада в четенето, практиките на четене и текстоносителите. Социологическите проучвания отбелязват следния парадокс: едновременно се повишава броят на читателите и намалява количеството на прочетеното. Четенето е отслабено от тези, които са били негова главна опора, включително университетската среда.

Актуалните видове достъп до четенето променят отношението към книгата и традиционния прочит. Нова тенденция е т.н. „целевост на прочита”. Все повече хора четат с определена цел (за изпит, да се подготвят за пътуване), а не заради самото четене и удоволствието от него. Това изместване се определя като „четене от функционален тип”, свързан с мотивациите на читателя.

Второто изместване се свързва с техниките на четене: „плътният” прочит отстъпва пред „плановия” прочит (термини на Еманюел Фрес по повод студентското четене). При плътния прочит четенето прекосява цялата книга от край до край. В „История на четенето” Мангел пише за четенето от средата на XX век, когато контактът „човек-книга” се осъществява чрез досег, пряко. При плановия прочит база е двойната, сдвоената страница. Това е прочит, приспособен към печата, защото читателят се ориентира по йерархизиращите текста кодове върху страницата и отива направо там, където му се иска. Във връзка със сърфирането К. Протохристова обръща внимание на основното значение на английския глагол browse (пасá), което се асоциира не толкова с листовите на хартията (на български език глаголет се превежда като прелиствам), колкото с листата по храстите, пощипвани от козите. Интересно е, че сега този начин на четене се поощрява не само от печата, с неговите режисиращи текста техники, но и от документалното книгоиздаване, което разполага текстовете по маниера на печата.

Третото еволюционно изместване е ксероксът или принтерът, който поддържа утилитарната връзка на читателя с книгата. Копирната техника, отделяща полезните фрагменти от плановия прочит, се превърна в естествена практика, при която се заличават контекстът и авторът. Практиката на принтера изисква намерените по Интернет текстове да бъдат фиксирани. Това обяснява защо заедно с компютрите, като свръхмодерен предмет, се продават и толкова принтери (производни на откритието на Гутенберг).

Тези еволюционни промени влияят върху възприемането на текста и ролята на читателя. Последователният прочит, характерен за книгата, е градивен акт, но читателят следи постъпателната мисъл на автора. Прочитът с извадки, присъщ на Интернет и на хипертекста, е също градивен акт, защото този, който сърфира без предварителна дискурсивна рамка, се грижи изцяло за организацията на мисълта.

Бумерангов е ефектът върху писането (извън художествената литература и най-вече в печата), защото написаното е във форма, улесняваща извадките на читателите.

Красноречив пример е режисурата на информацията във вестниците и списанията, подчинена на полезността и проблематиката. Текстовете се изграждат не според категориите на познанието (напр. текст за влиянието на развода върху децата трябва да се опира на съветите на специалисти по логика на идентификацията), а се организират около употребата (кой да взема детето от училище, как да се разделят вещите при развод и т.н.). Става дума за преход от „културата на проблемите“ към „културата на решенията“ (Буве).

В този съвременен контекст е много важен фактът, че сега книгоиздаването имитира еволюцията на печата. Особено актуален е проблемът с учебниците, които досега се изграждаха по дискурсивен и йерархизиран начин, и структурираха познанието по определени теми. Успоредно се развиваше печат за младите, според степените на интереси и читателско любопитство. Постепенно учебниците се преосмислят по модела на младежкия печат, като тяхното структуриране зависи не само от авторската идея и компетентност, но и от интереса на читателя.

Подобна тенденция е практиката на тифеца, използвана по принцип в печата, за да се насочи вниманието върху предните планове. Сега тя широко се използва в книгата, защото изображенията в нея не служат само за илюстрации, а за да се стимулира навлизането в текста чрез най-въздействаща част, по подобие на извадките от Интернет.

В оптиката на четенето е много важен проблемът за отношението автор-читател, за свободата на читателя. Говори се за завземане на властта от читателя, който при електронното четене прави, каквото си иска с писаното слово, т.е. може да го променя, а не само да обръща страниците. Тази теза се отрича от изследователите на интернавтите (четящите в Интернет), защото става дума не за свобода, а за промяна на подхода. Класическият дедуктивен подход се заменя с асоциативен, който променя строгостта и подредеността на четенето – минава се от парче текст на друго парче, като всеки фрагмент е извадка от различни съвкупности, чиято вътрешна логика не е ясна. Съвременният читател трябва да обедини в обща логика тези разединени части.

При класическото четене на книга авторът може да бъде прекъснат, да се прескочат отделни пасажи, но повествователната нишка винаги може да се възстанови. Това не е възможно при „щракането“ с дистанционното на принципа на извадката, защото дискурсът продължава да се развива. Тази „култура на нетърпението“, улеснена от практиката на „щракането“, все повече се проявява в печата. Във вестниците се пише все по-кратко; информацията се нахъсва на параграфи или карета, готови за „щракане“. „Пишейки кратко, вестникът „щрака“ вместо мен. И аз вече не мога да избирам това, което ми допада, от една съвкупност, чиято цялост би била запазена. „Щракането“ е форма на упражняване на свобода – дори тя да бъде оспорвана. Фрагментирането още при източника е форма за ограничаване на свободата на читателя“. [2].

Друг аспект на отношението автор-читател е правенето на бележки в полето, анотации, коментар и т.н. като традиционна практика на интелектуалния подход. Развитието на студентската практика в това отношение е отново показателно. За предишните поколения вземането на бележки беше близко до резюмирането на книгата или статията в най-важните идеи. Сега студентите само маркират. „Вземането на бележки означаваше извличане на основното, а маркирането се свежда до извличане на най-доброто“... Модерната логика “best-of” е метонимичен подход, при който се предполага, че частта отразява цялото. Същият подход действа по всички регистри на комуникацията – телевизията (монтажът), музикалната индустрия (компиляции и албуми с хитове), книгоиздаването (завръщането на цитатите в книги с афоризми по определена тема), интернет-практиката [3].

Техниката на извадката отразява проблема за четенето и времето. По принцип четенето се определя от празното, свободно време. Съвременният читател има все по-малко незаети отрязъци от времето. Книгата изисква време за четене, но вътре в него

читателят управлява изцяло времето си, защото може да спре, да забави или да ускори прочита. Книгата се вписва в „културата на складирането“, за разлика от „изливащата се култура“, свързана с телевизията и радиото. При тези медии времето не е подвластно на зрителя/читател.

В тази ситуация печатното слово брани свободата на читателя спрямо времето. Глобалната медия Интернет комбинира „културата на складирането“ и „изливащата се култура“, защото виртуалната библиотека е и латентно време, което се овещества по волята на потребителя. Електронният текст не е обективиран като текста на книгата и след използването му отново се връща в подвижното виртуално пространство. То има предимството, че е във висока степен безплатно.

Четенето има цена, както е известно. Сега това е валидно най-вече за печатното слово – книгата и печатът. Печатът обаче е подпомаган от рекламата, докато книгата има реална цена.

В постгутенберговата епоха Интернет реализира мечтата за универсално и достъпно знание, събрано в безкрайната виртуална библиотека. Свръхизобилието може да се превърне във вавилонско стълпотворение, ако не знаем какво търсим и ако търсенето не е прецизирано. Книгата гарантира по-голям ефект при неясните търсения.

Като територии на четенето книгата, печатът и Интернет създават различни читателски общности, резултат от практиките на четене. Интернет често се определя като „диаспорна“ медия, защото общността на интернаутите е видима чрез форумите и дискуссионните групи, а читателските общности на книгата и пресата се припознават много по-малко.

Четящият човек винаги е бил дефиниран като образован. С развитието на книгата и библиотеките образован човек е този, който намира и притежава много информация. При съвременното свръхизобилие от писано слово (печатно и електронно), образованият човек трябва съзнателно да губи информация до полезна разреденост, като владее процесите на подбора. Разбира се, процесите са свързани във времето, както са последователни двете култури: предполагаемо остарялата култура „хартия/печат“, наричана още „версията на мъртвото дърво“ („dead tree version“) по повод книгите, и приеманата за модерна култура „информатика/Интернет“. Глобалната двойка книга-медия, както и конкретната реализация в практиките на четенето, доказват, че трябва да се премине през едната култура, за да се достигне до другата. Читателите, които владеят културата на книгата (дискурсивната мисъл), са подготвени и за четене чрез новите медийни техники.

Същия смисъл изразява и лесносътворимият свод от култови фрази на четенето: „Голи са без книги всички народи“ (К. Преславски); „Книгите са подвързани хора“ (Маларме); „Четенето е телесна функция“ (Цвайг); „Удоволствието от четенето“ (Барт); „Хората са виртуални послания“ (Маклуън). Технологичните метаморфози на читателя продължават да доказват органичната връзка между човека и словото, независимо от текстоносителя.

Литература:

1. Мангел, А. История на четенето. С., 2004, с. 20.
2. Протохристова, К. Книгата и четенето в контекста на постгутенберговото състояние. В: Западноевропейска литература. Пл., 2003, с. 335
3. Буве-Барбие, Ж. Интернет, четенето и изливащата се култура. - „Култура“, 2000, бр.22, с. 1
4. Пак там, с. 7
5. Пак там.